

AUSTROUGARSKI PERIOD 1878-1918

Godine 1878. su velike evropske sile na Berlinskom kongresu nastojale izbjegći veliki rat izazvan nezadovoljstvom Velike Britanije činjenicom da je Rusija Sanstefanskim mirovnim ugovorom stekla ogroman utjecaj na Balkanu. Na kongresu je odlučeno da se Sanstefanski ugovor stavi van snage, a jedna od odluka se ticala i Bosne i Hercegovine, koja je po Sanstefanskom ugovoru trebala dobiti široku autonomiju u okviru Otomanskog Imperija. Berlinski Kongres, okončan 13.jula 1878.godine (zaključkom broj 25) je, pak, ostavio BiH formalno u sastavu Otomanskog Imperija, ali je zato odlučeno da na teritoriju BiH i Sandžaka uđu austro-ugarske trupe kako bi zavele red i mir.

Odluka Berlinskog kongresa je izazvala veliko nezadovoljstvo među muslimanskim stanovništvom Bosne i Hercegovine, posebno među feudalcima koji su se zabrinuli za svoje privilegije, kao i ponadali autonomiji po odredbama Sanstefanskog ugovora. Zbog toga je veliki broj njih odlučio austro-ugarskim okupacijskim snagama pružiti oružani otpor, a priključio im se dio regularnih turskih trupa. Iako je otpor u nekim slučajevima bio žestok, iako su austro-ugarske snage trpeže poraze i neočekivane gubitke, nejedinstvo, slabo naoružanje i organizacija ustanika je vrlo brzo dovela do poraza. Austro-ugarske snage su za dva mjeseca uspjele okupirati Bosnu i Hercegovinu.

Karta istočne Evrope iz 1879

Austrougarski period u historiji je okarakterisan kao period industrijalizacije, razvoja, prilagođavanja zapadnoj kulturi i društvenih promjena.

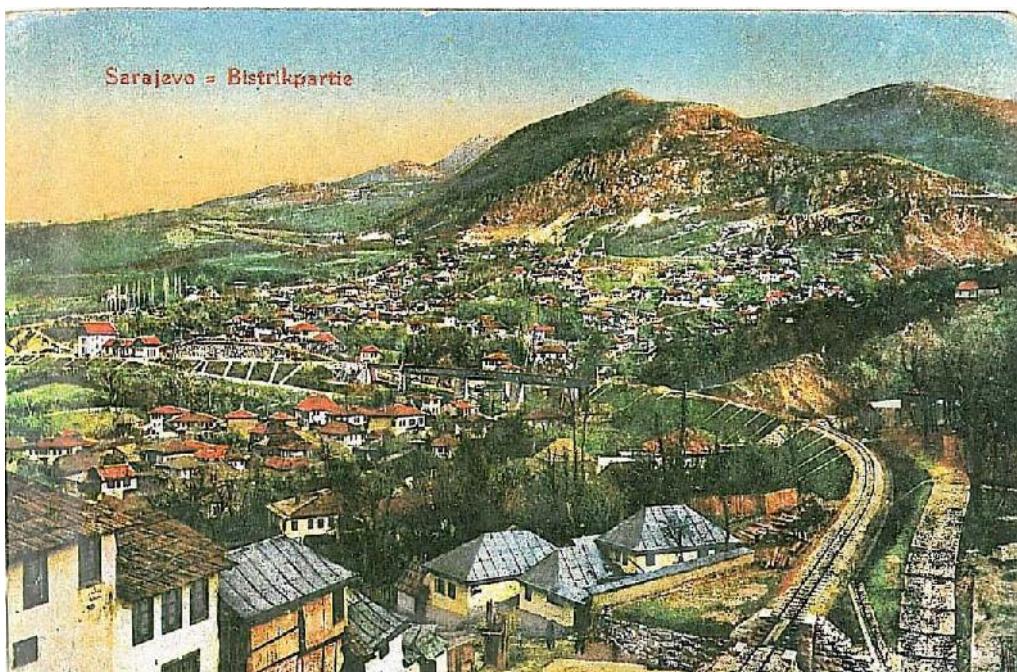
Izgradnjom željeznih pruga zemlja je povezana sa Europom (1882.godine otvorena pruga Sarajevo-Brod, a 1992. Sarajevo-Konjic), a što je bilo preuslov za razvoj industrije (fabrika duhana, pivara, klaonica, štamparije).

Odmah, u roku od nekoliko godina, organizovana je potpuno nova administrativna uprava zemlje (Zemaljska vlada, sistem sudova, zemljишnji uredi, policija, pošta, banke), intenzivno se grade novi vojni kompleksi, bolnice, škole, hoteli, gradska infrastruktura...

Sarajevo

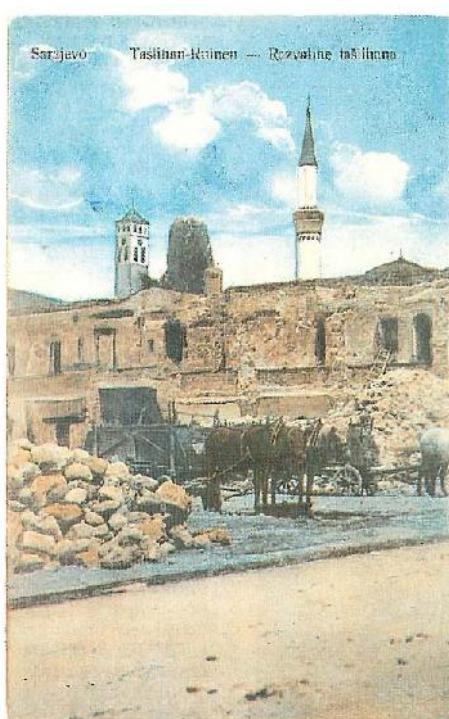
Svakako najznačajnije promjene su vidljive u Sarajevu, koji je ostao u funkciji glavnog grada pokrajine i u koji je nova uprava ulagala najviše.

Kao posljedica velikog požara 8. augusta 1879. godine (u požaru su izgorile 304 kuće, 434 dućana, i 136 drugih zgrada, između kojih 4 džamije, katolička crkva, njemački konzulat, Tašlihan, Đulov han, Hanikah i sinagoga) otvoren je veliki prostor za novu izgradnju po novim urbanističkim i arhitektonskim pravilima i stilovima: nove gradske kulturne i obrazovne institucije (Gimnazija, Učiteljska škola, Zanatska škola, Muzej, kulturna društva, pozorište, muzičke i operne predstave).

Panorama grada Sarajeva

Ostaci Tašlihana

Već 1880. godine jedan od pet odsjeka gradske uprave je bio *Gradevni i za podizanje grada*, a 1882. godine kompletiran je prvi geodetski snimak Sarajeva, što je omogućilo uvođenje gruntovnice.

Izuzetno se mnogo ulagalo u infrastrukturu: novi sistem ulica-prilagođen automobilu, uveden je i tramvaj. Korito rijeke Miljacke je regulisano a uz njega su izgrađene sa obe strane nove ulice, koje su bolje povezane izgradnjom nekoliko novih mostova i rekonstrukcijom postojećih. Također su izgrađeni novi vodovod, kanalizacija, javni zahodi, ulična rasvjeta, električna centrala. Treba pomenuti i meterološki stanicu i geološki zavod.

Do 1878. godine grad je sezao na zapadu do današnjeg Marindvora, a izgradnjom fabrike duhana i đeljezničke stanice počinje širenje prema zapadu. Istočno od stanice, proširenje stare kasarne na 30 hektara predstavljalo je znatnu smetnju razvoju. Grad se također širio ka Koševu i Kovačićima.

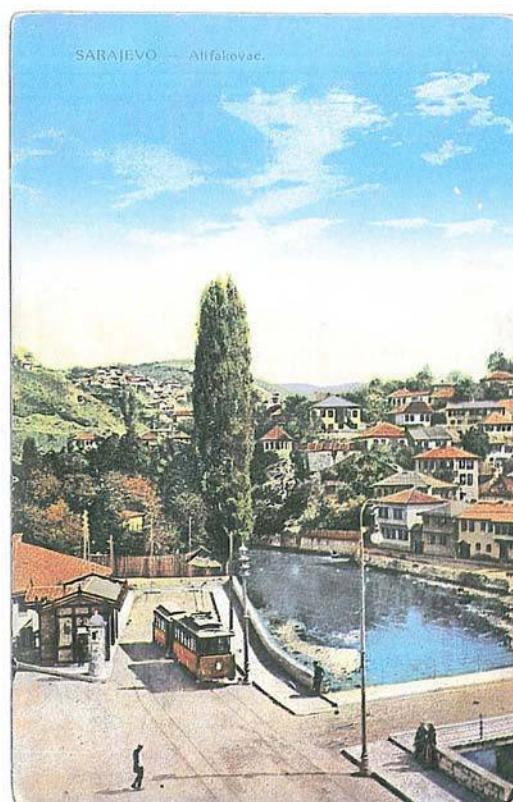
1918. grad Sarajevo je imao 7.274 stambene zgrade, koje u periodu bili znatno veće površine i spratnosti (zgrade za preko 60 većih zgrada u koje su smještene razne civilne i

vojne oblasti, škole, bolnice, itd., zatim sedam crkava, tri templa, pet samostana, šest sirotišta, tri hotela i više zgrada za industrijske svrhe.

Broj stanovnika se znatno povećao od 21.337 u 1879. godini na 51.919 u 1910. godini, s tim da je struktura znatno promijenila (smanjenjem broja Muslimana sa 72,23% na 35,73% a povećanjem broja Rimokatolika od 3,26% na 34,52%).

Sarajevo: Pogled na Bistrik

Sarajevo: Rekonstrukcija obala rijeke Miljacke i nova izgradnja

**Amir Pašić: Arhitektura Bosne i Hercegovine
Austro-Ugarski period (1878-1918)**

Ulica Franca Josefa – danas Branilaca Sarajeva

Ulica Čemaluša

Franc Josef kasarna sa muzičkim paviljonom

Oficirski klub

Gimnazija

KARAKTERISTIKE ARHITEKTURE

Historicizam, eklekticizam, secesija, bosanski slog

Druga polovina 19.stoljeća je razdoblje eklekticizma u cijeloj Europi. Iako do 1878.godine Bosna i Hercegovina nije bila izravno uključena u aktualna događanja europskih kulturnih krugova, u 1860.godini tendencije iz susjednih regija odrazili su se ina izgradnju objekata Osmanske uprave: Vezirova rezidencija-Konak u Sarajevu, vojne bolnice, brojne crkve - i katolika (Mostar) i pravoslavnih (Sarajevo, Mostar), ali inekoliko islamskim vjerskim objekata, kao što su Azizija džamija u Brezovom polju.

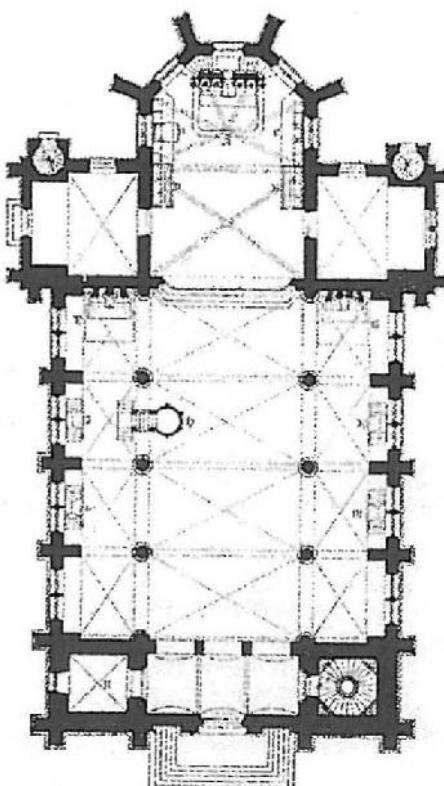
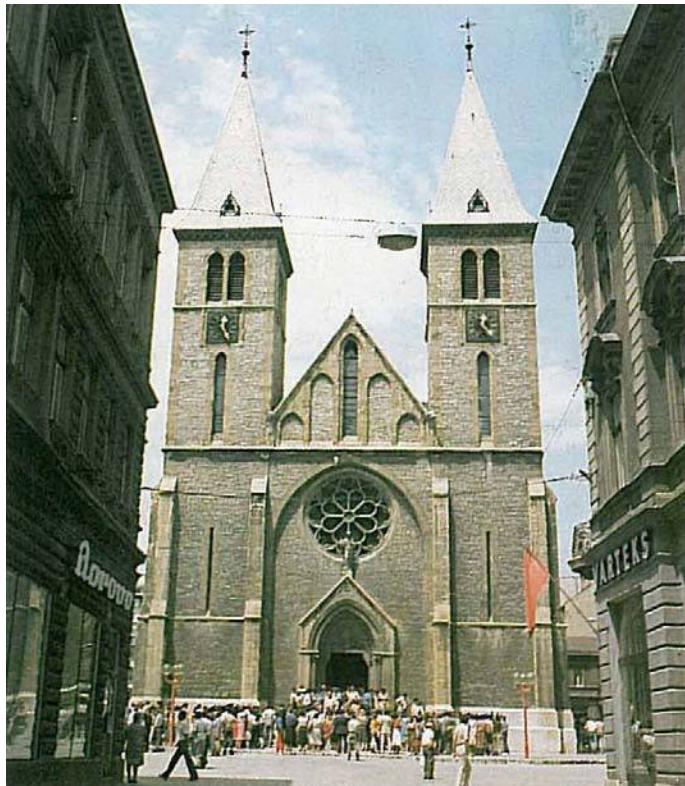
Nova izgradnja u ulici Čemaluša i Baščaršija

U augustu 1878.godine Osmanska vladavina bila je zamijenjena sa Austro-Ugarskom okupacijom. U svjetlu tih promjena historicizam i eklekticizam ostvaruju punu nadmoć u cijeloj zemlji, a posebno u Sarajevu. Arhitekti obrazovani na stranim akademijama grade u stilovima po željama investitora. Svakako najznačajniji među arhitektima bio je Josip Vančaš (1859-1932), sa preko 200 objekata koji nose njegov potpis; po stvaralačkom rasponu treba izdvajiti Karla Parzik-a (1857-1942); a po osjećaju za ambijent i nove trendove Josipa Pospisila (1868-1918).

Osmanski Konak –palača Zemaljakog poglavara

Sakralne građevine su građene uglavnom u neo-romaničkom i neo-gotičkom stilu, ali također u stilu neorenesanse i neo-baroka. Izvandredna su ostvarenja neo-gotičke katedrale i neorenesansog teološkog kompleksa, kao i neo-barokne crkve i samostana na Banjskom Brijegu - svi radovi arhitekte Vančaša u Sarajevu. Zanimljivi primjer uspješnog eklektičkog stapanja romanike, gotike, renesanse predstavlja Protestantska crkva Sarajevo (danas Akademiji likovnih umjetnosti).

Fotografija i osnova Katoličke katedrale u Sarajevu

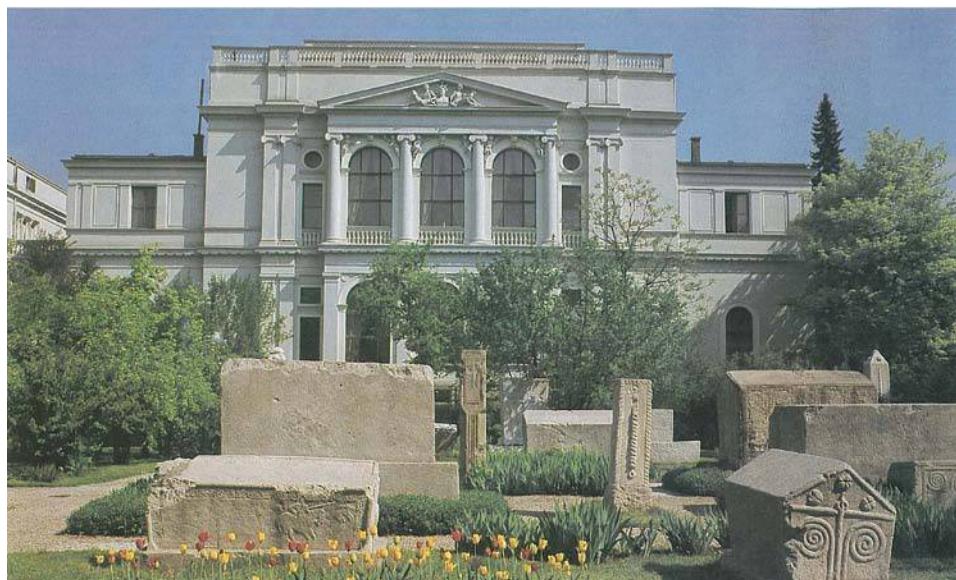

Evangelistička crkva, Sarajevo

**Amir Pašić: Arhitektura Bosne i Hercegovine
Austrougarski period (1878-1918)**

Neorenesansni stil uglavnom se koristio za administrativne, obrazovne i kulturne objekte. Najznačajniji objekti izgrađeni u ovom stilu su zgrade regionalne vlade, zgrada uprave željeznica – svi u duhu firentinske rane renesanse palače. Palača pravde (danas Rektorat) je sagrađena u duhu visoke nse, sa zanimljivim pročeljem okrenutom obali rijeke Miljacke.

Zemaljski muzej djelo Karla Parzik-a predstavlja kompleks od četiri paviljona oko parkovske jezgre - botaničkog vrta, u stilu visoke neorenesanse s klasicističkim elementima. Do određene mjere ovaj stil je prenijet u obradu interijera, te koncepcije galerijske dvorane u kojoj se nalazi prapovijesne zbirke i danas se može smatrati modernim.

Zemaljski muzej

Isti arhitekt sagradio zdanje Kluba, sa glavnom fasadom okrenutom prema obali, također u duhu neorenesanse. (Kasnije pozorišta kada je adaptacijom arhitekte B. Stojkov-a glavni ulaz okrenut prema trgu).

Klubska zgrada, kasnije zgrada pozorišta

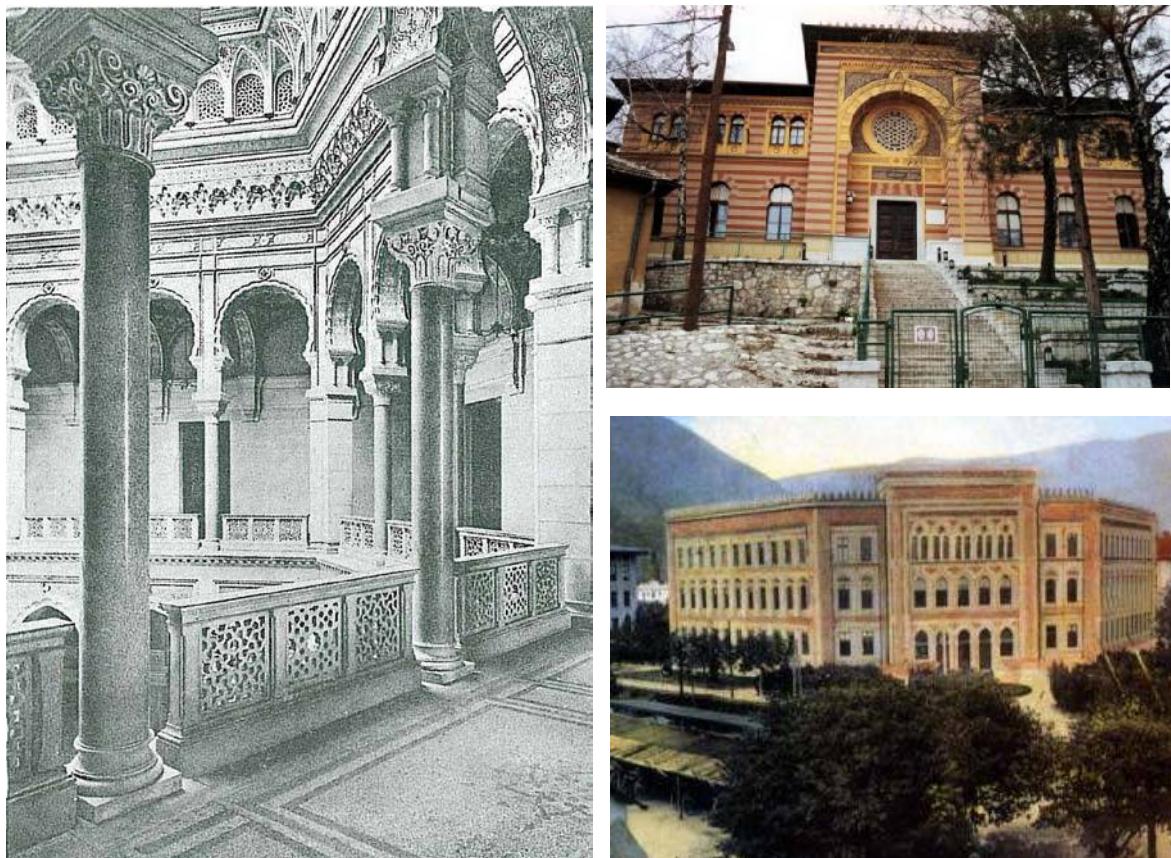
Palača Pravde

Rudolfova ulica (danas Štrosmajerova)

Neo-barokni elementi pojavljuju češće na stambenim zgradama, a najbolji primjer predstavlja niz kuća na istočnoj strani Strosmajerove ulice u Sarajevu.

Pseudo-maurski stil u eklektičkoj arhitekturi je imao poseban značaj. U mnogim gradovima željezničke stanice, brojne školske zgrade, hoteli i stambene zgrade bili su izgrađeni u ovome stilu. Trend je kulminirao u objektu Gradske vijećnice u Sarajevu, rad arhitekata Aleksandara Viteka i Ćirila Ivekovića: kolosalnih proporcija i studiozno obrađenim detaljima, izuzetan dekorativno-stilski tretman u velikoj je mjeri prenijet u interijer. Hotel i Vijećnica u Brčkom, Hotel Neretva i Gimnazija u Mostaru, Fejzija medresa u Travniku i Šerijatska škola u Sarajevu su također vrijedni primjeri ove stilске tendencije.

Caprijebo... Sarajevo.

Primjeri Pseudo-maurskog stila: centralni hol vijećnice u Sarajevu (lijevo), Šerijatska škola u Sarajevu (desno,gore), Gimnazija u Mostaru (desno dole)

Izuzetno ostvarenje među tim objektima tz., orijentalne tendencije jeste zgrada Rijaseta ispred Careve džamije u Sarajevu, rad arhitekta Knopfmacher-a, jedino kompozicijski uspješan pokušaj stvaranja građevina u duhu postojećeg lokalnog graditeljskog nasljeđa.

Zgrada Rijaseta ispred Careve džamije u Sarajevu

SECESIJA

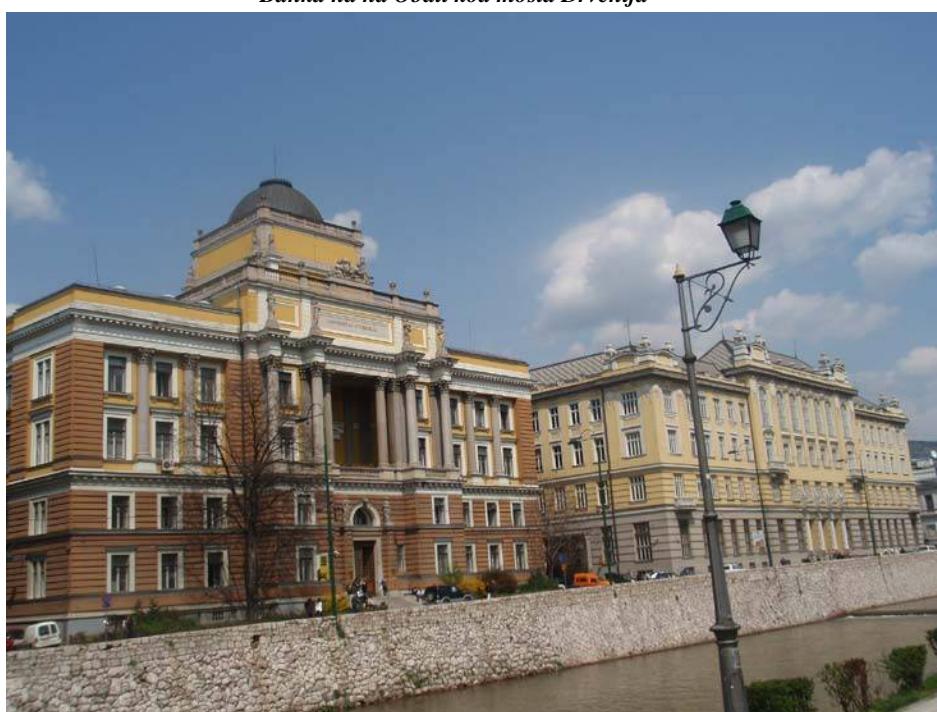
Secesijski stil pojavio u središnjoj europskoj umjetnosti na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće. Obzirom da su gradovi u Bosni i Hercegovini upravo tada bili u toku intenzivne izgradnje, Secesija je imala pravu ekspanziju. Valovite linije i čišćenje, povremeno sklonost arhaizmu, i ukrasne keramičke pločice na fasadama pomiješano s puno više slobodno korišćenih ukrasnih elemenata eklektičkih stilova, te s uvođenjem trostrukih prozora - koji je tek dolaze u modu, klasična proporcionalna ograničenja su razbijena.

Arhitekt Josip Vančaš se okrenuo novim trendovima gradeći zgradu Glavne pošte u Sarajevu sa čeličnom, ostakljenim krovom koji pokriva glavnici dvoranu.

Banka na na Obali kod mosta Drvenija, Šalom palača na Glavnoj ulici - svi objekti podignuti u Sarajevu – Gradsko kupatilo u Mostaru- sa svojim arhaičko-orijentalnim elementima - sve su to primjeri secesijskog istraživanja u raznim smjerovima.

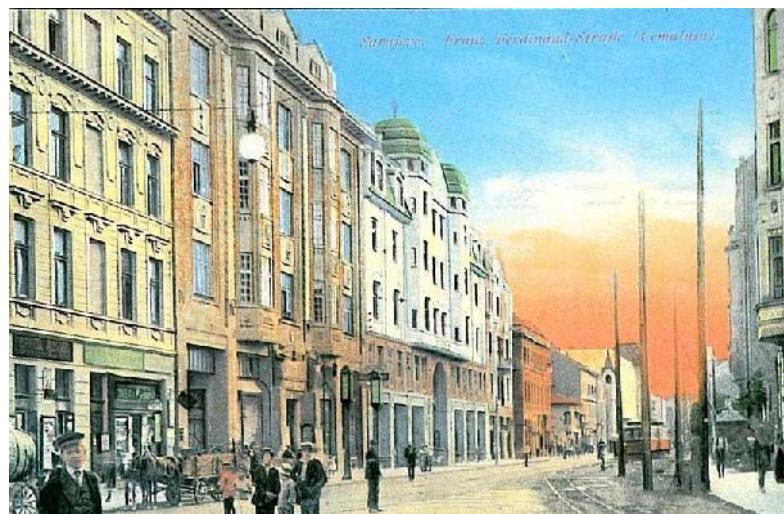

Banka na na Obali kod mosta Drvenija

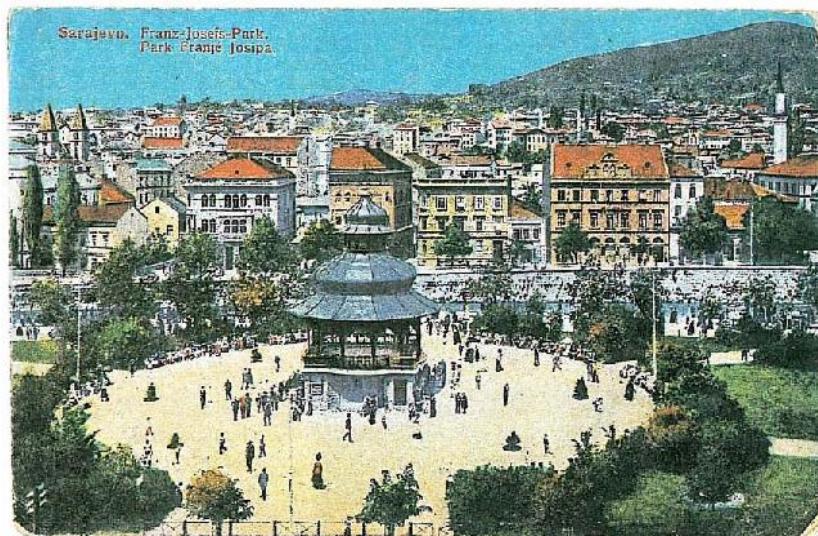

Rektorat i Glavne pošta na obali Miljacke u Sarajevu

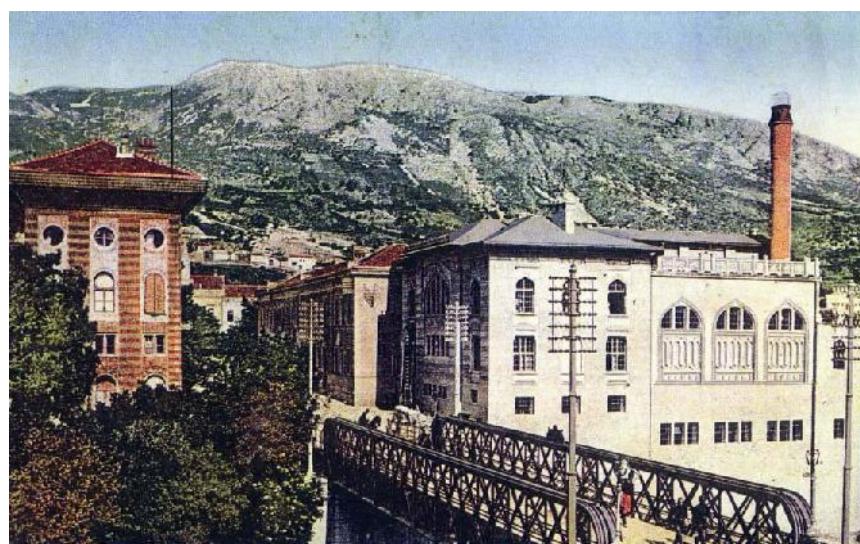
**Amir Pašić: Arhitektura Bosne i Hercegovine
Austro-Ugarski period (1878-1918)**

Šalom palača na Glavnoj ulici u Sarajevu

Sarajevo. Pogled na At Međan i objekte uz sjevernu obalu Miljacke

Gradsko kupatilo u Mostaru, rad Tenniera, sa svojim arhaičko-orientalnim elementima predstavlja primjer secesijskog istraživanja u različitom smjeru

Usred takvih eksperimentiranja (1909) u Sarajevo je stigao arhitekt Josip Pospišil, i odmah počeo sa studiranjem autohtone baštine u urbanizmu i arhitekturi, boreći se za njihovu zaštitu i obnovu. On propagira "bosanski stil", tražeći modele u njegovoj neposrednoj okolini.

Zgrada u kojoj je apoteka "Radnik", Musafija palača u glavnoj ulici, i Sebilj (javne česma u obliku kioska) na Baš-čaršijskom trgu - su primjeri rezultat toga traženja, u kojoj Pospišil nije ostao potpuno izoliran.

*Zgrada Hadin Ali-pašinog vakufa
Arh. Josip Vancaš*

*Zgrada Hadin Ali-pašinog vakufa
Arh. Josip Vancaš*

*Vila Perišić, 1916.
Arh. Hans Berger*

Kuca Mehmed-bega Fadipašića

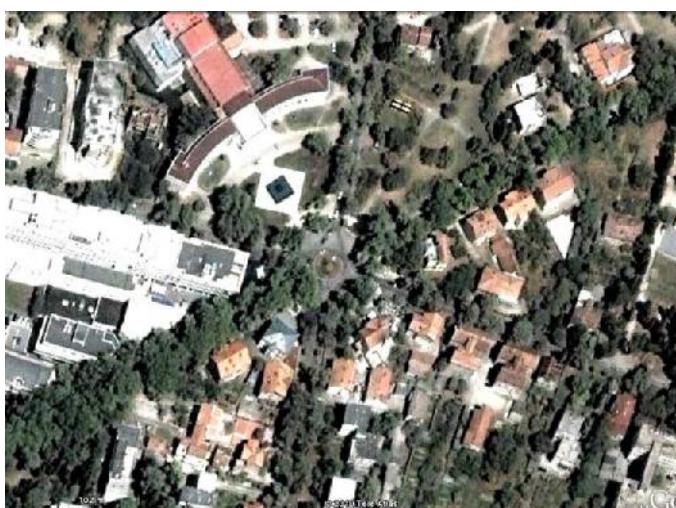

Zgrada banke "Slavije" na Obali

Štrosmajerova ulica

godinama 1911-1912 arhitekt Jan Kotjera (1871-1923), učenik Otta Wagner-a i profesor na Akademiji Pragu, gradi zgradu "Slavija" na Obali, koja se može smatrati da predstavlja ključnu točku razbijanje daleko od historicizma i akademizma i prema utilitaristički konstrukcije u jednostavnim i funkcionalnim oblicima.

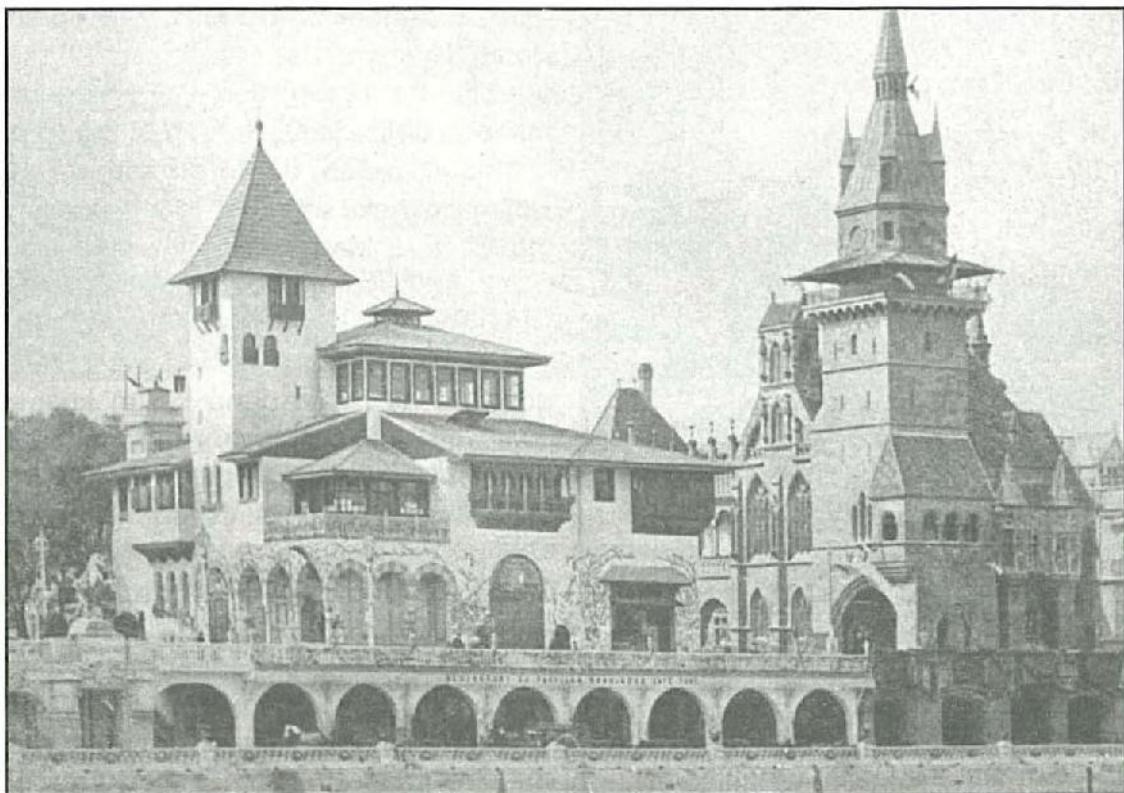

Rondo trg - kružni trg koji spaja šest ulica- u Mostaru je istaknuti primjer arhitektonske urbane kompozicije.

Na početku dvadesetog stoljeća, s izgradnjom u Sarajevu Zemaljskog muzeja, bolnice Koševo (arhitekti Kraus i Parzik), te skupina stambenih zgrada iza današnjeg Filozofskog fakulteta (arhitekt Tenies), utemeljio se paviljonski način gradnje, koji je tokom kasnijeg razvoja pokazao svoju vrijednost i prednosti.

Historicizam, elekticizam i Secesija su prilično malo pažnje posvećivali urbanom planiranju. Strosmajerova ulica sa trgom oko katedrale u Sarajevu i Rondo trg - kružni trg koji spaja šest ulica- u Mostaru su jedini istaknuti primjeri arhitektonske urbane kompozicije. Na početku dvadesetog stoljeća, s izgradnjom u Sarajevu Zemaljskog muzeja, bolnice Koševo (arhitekti Kraus i Parzik), te skupina stambenih zgrada iza današnjeg Filozofskog fakulteta (arhitekt Tenies), utemeljio se paviljonski način gradnje, koji je tokom kasnijeg razvoja pokazao svoju vrijednost i prednosti.

*Bosanski paviljon na Svjetskoj izložbi u Parizu 1900.godine
Arhitekt Karlo Paržik*

ORIJENTALIZAM U BOSNI I HERCEGOVINI

ORIJENTALIZAM je bio uticajan u Europskoj arhitekturi tokom 18. i 19 stoljeća kao posljedica uklanjanja granica između zapadnog i istočnog kulturnog domena.

Glavni izvori inspiracije za Islamsku komponentu orijentalizma su Indija i Maursko-andaluzijska arhitektura, i posebno palača Alhambra u Granadi.

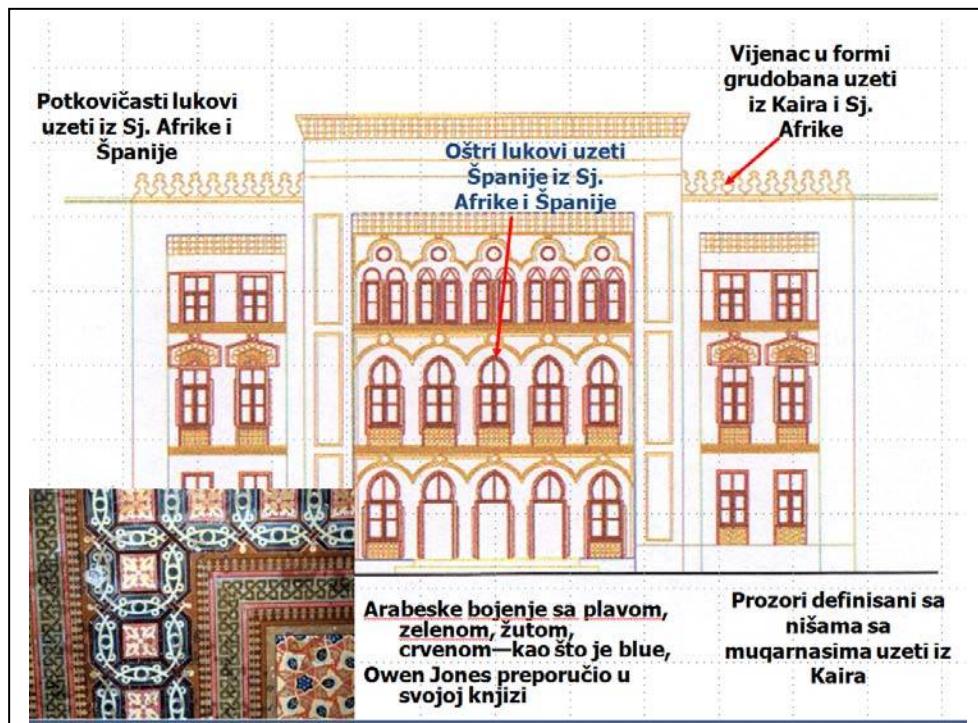
Kraljevska palata u Brightonu, 1805

Nakon pojave Orijentalizma u zapadnoj Evropi, trebalo je proći stoljeće da ga strani arhitekti koji su radili u Sarajevu primjene u svojim ostvarenjima. Zbog određene sličnosti lokalnog i novog arhitektonskog riječnika prijem nove arhitekture nije bio izrazito kontrastan kao na Zapadu. Sličnosti su prožimanjem dovele do pojave i široke upotrebe tzv. Bosanskog sloga u početku 20.tog stoljeća.

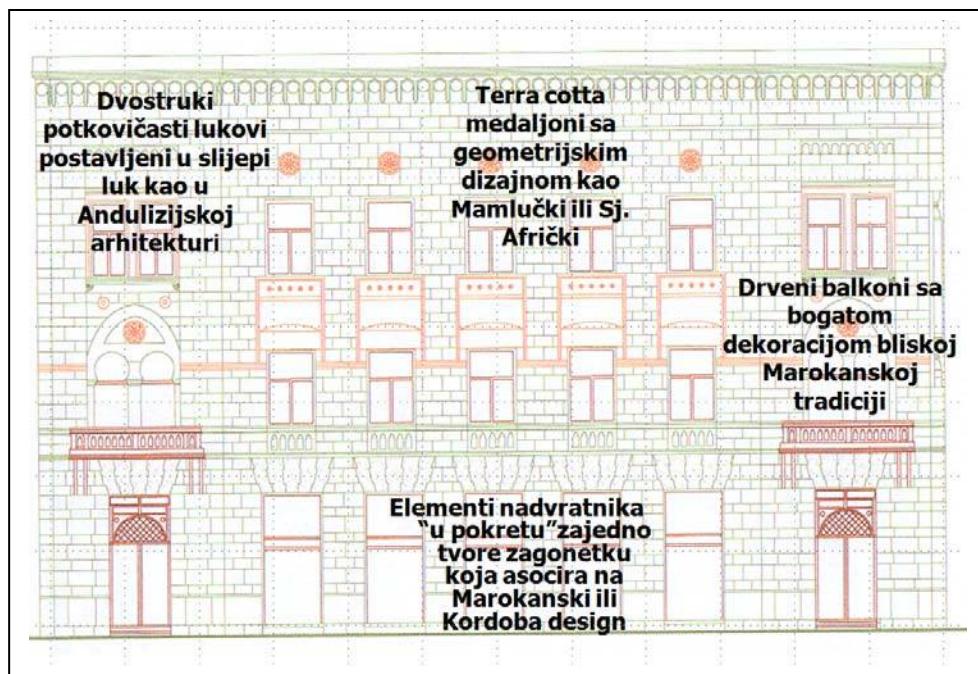

Primjeri ornamentike iz knjige L. Zarth „Die Wilhelma“

Elementi Islamske ornamentike korišteni su na brojnim objektima javnog karaktera (Vjećnica u Brčkom, Vjećnica u Sarajevu, Gimnazija u Mostaru, Vakufska palača u Mostaru, Šerijatska škola u Sarajevu, Medresa u Travniku, Hotel Central u Sarajevu i mnogi drugi.)

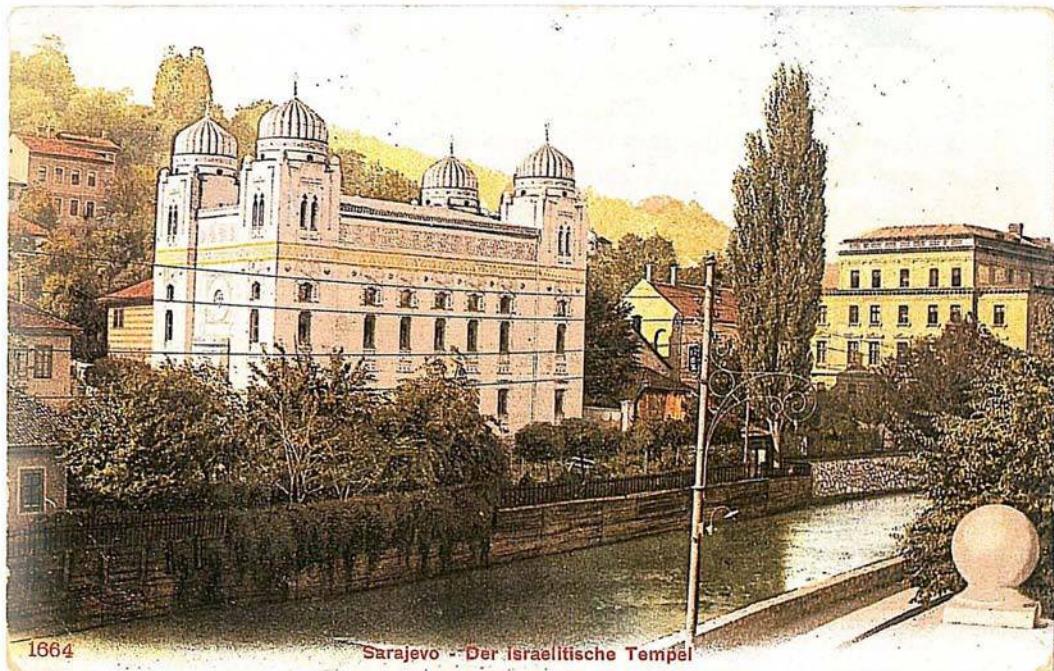

Gimnazija u Mostaru

Vakufska palača u Mostaru

AŠKENAŠKA SINAGOGA , Sarajevo, 1902, Karlo Paržik

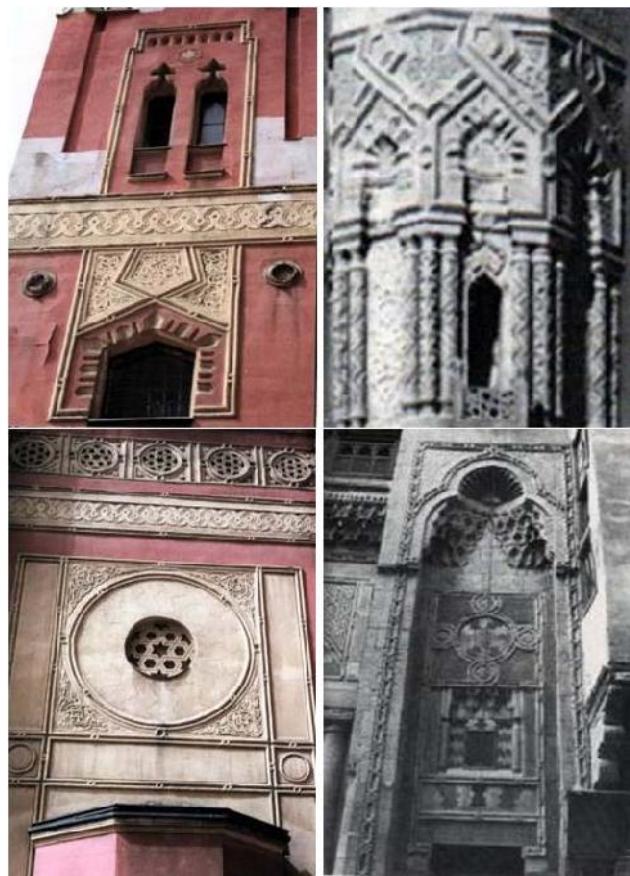

Aškenaška sinagoga u Sarajevu

Dekorativni elementi uzeti iz Sasanidske, Bizantijske, Memlučke, Seldžučke i Osmanske arhitekture.

Primjenjeni su urezani gotički prozori, otvori su povezani sa dvije paralelne linije. Dekoracije su povezani se cirkularnim petljicama u malim intervalima. Okvirovi su ispunjeni floralnim arabeska motivima.

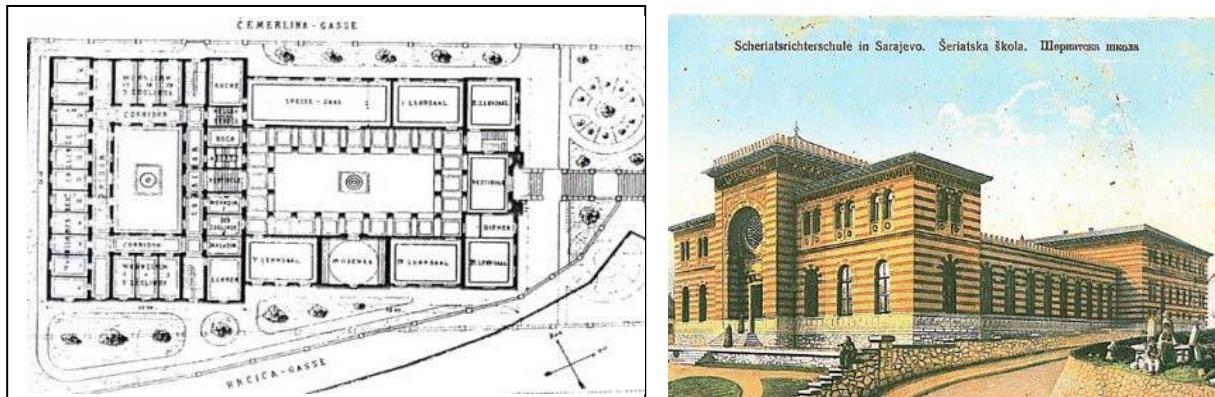
Pojavljuju se kružne uokvirene površine kao dekoracije, na kojima se nalaze oblikovani geometrijski ornamenti, uokvireni sa ukrasima. Na dodirnim tačkama se nalaze čvorovi. Ovakav detalj sa čvorovima originalno susrećemo u detaljima Sasana. Kasnije se pojavljuje u Bizantijskoj, Seldžučkoj, Mamlučkoj i Otomanskoj arhitekturi.

Detalji dekoracije Aškenaške sinagoge u Sarajevu

ŠERIJATSKA ŠKOLA , Sarajevo, 1887 , Karlo Paržik

Plan pokazuje da je arhitekt našao uzor u klasičnom planu medrese. Ovde je orijentalizam počeo da bude više nego samo dekoracija.

Osnova i izgled Šerijatske škole u Sarajevu

MEDRESA , Travnik, 1895, I. Ivekovic

Primjenjena je longitudinalna organizacija oko unutrašnjeg dvorišta. Na ovom objektu primjećujemo i utjecaje lokalne arhitekture.

HOTEL CENTRAL, Sarajevo, 1889, Josip Vančaš

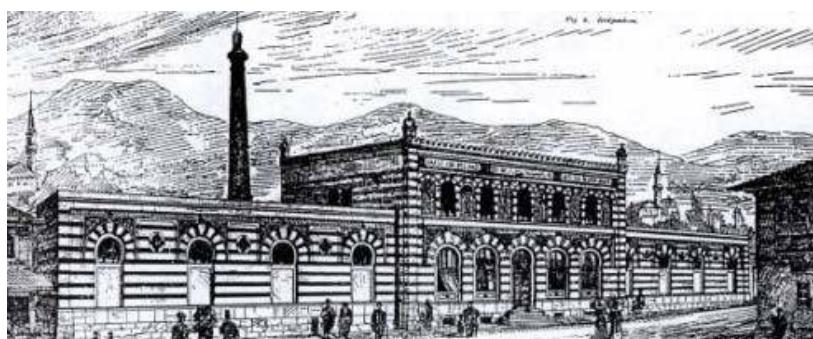

Islamski dekorativni motivi:

- Kupolica nad ugaonom kulom,
  - potkovičasti lukovi na prvom spratu i naglašena čvorišta nad vrhovima prozora,
  - Dvostruki prozori drugog sprata,
  - arabesk dekoracija,
  - muqarnas motivi na vijencima

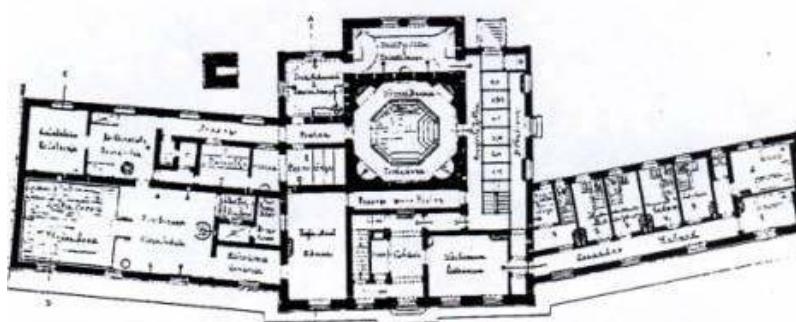

Stambeno poslovna zgrada
Đenetić Sarajevo, 1898, J
osip Vancaš

GAZI ISABEGOVA
BANJA, Sarajevo, 1890,
Josip Vancaš

Ovo je dobar primjer za interpretaciju lokalne arhitekture. Glavna dvorana sa kupolom je dizajnirana sa turskim kupatilom. Elementi Islamske dekoracije su potkovičasti lukovi, polihromno slikarstvo i puškarnice.

**KUĆA KARLA
LANGERA**
Sarajevo , 1983.
Karlo Parzik

Islamske dekoracije :
lađa lukovi,
polihromatsko
slikarstvo, floralno
dekorisanim amblemima
od terakote, te drvenim
Marokanskim
balkonima.

Vijećnica u Brčkom , 1892, Arhitekt: I. Ivezović - A. Wittek

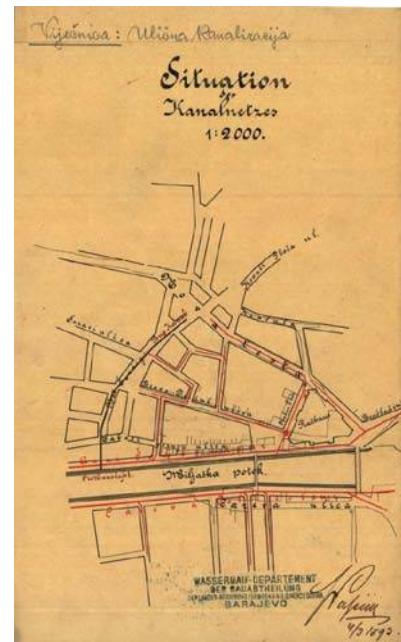
VIJEĆNICA SARAJEVO

Sarajevo, 1896

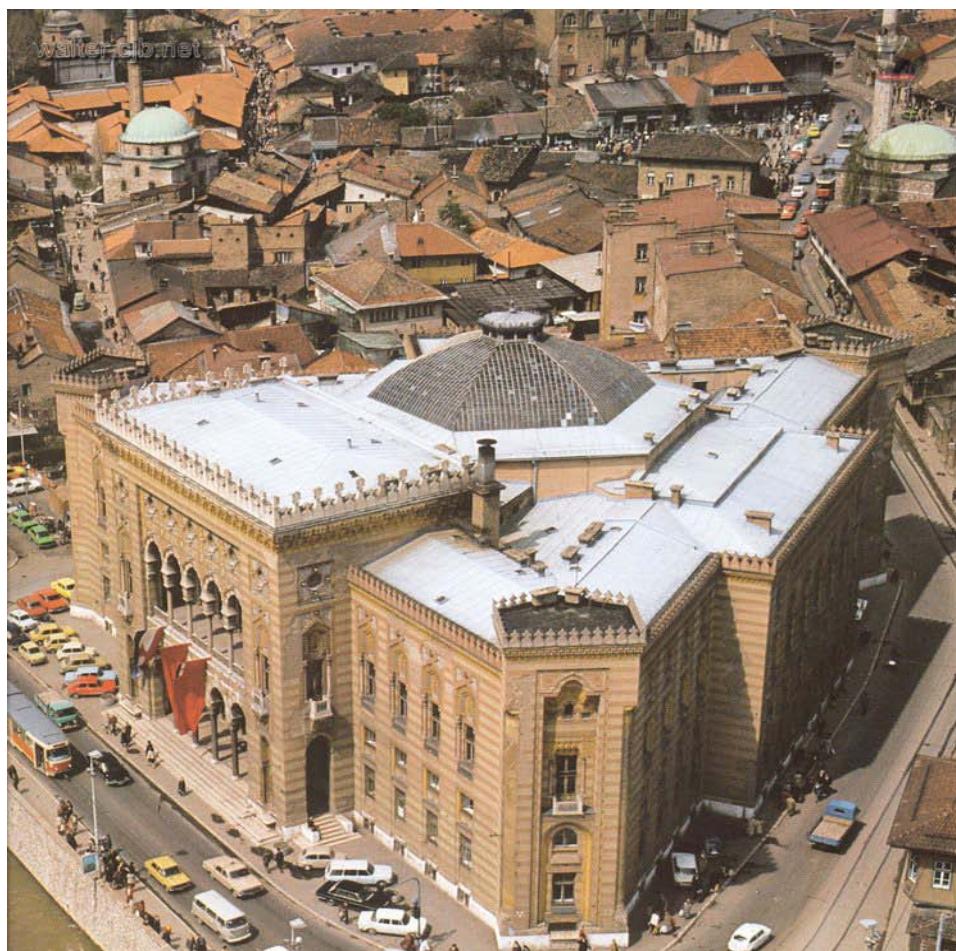
Arhitekt: I. Iveković - A. Wittek

Funkcija: Gradska Vijećnica

Objekat trouglaste osnove postavljen oko centralnog šestougaonog hola koji je pokriven kupolom. Glavni ulaz orijeniran prema rijeci je natkriven ceremonijalnim balkonom koga podržavaju pet tankih stubova. I drugi ulazi su jednako impresivno dekorisani. Ritam otvora je gust za klimatske prilike.

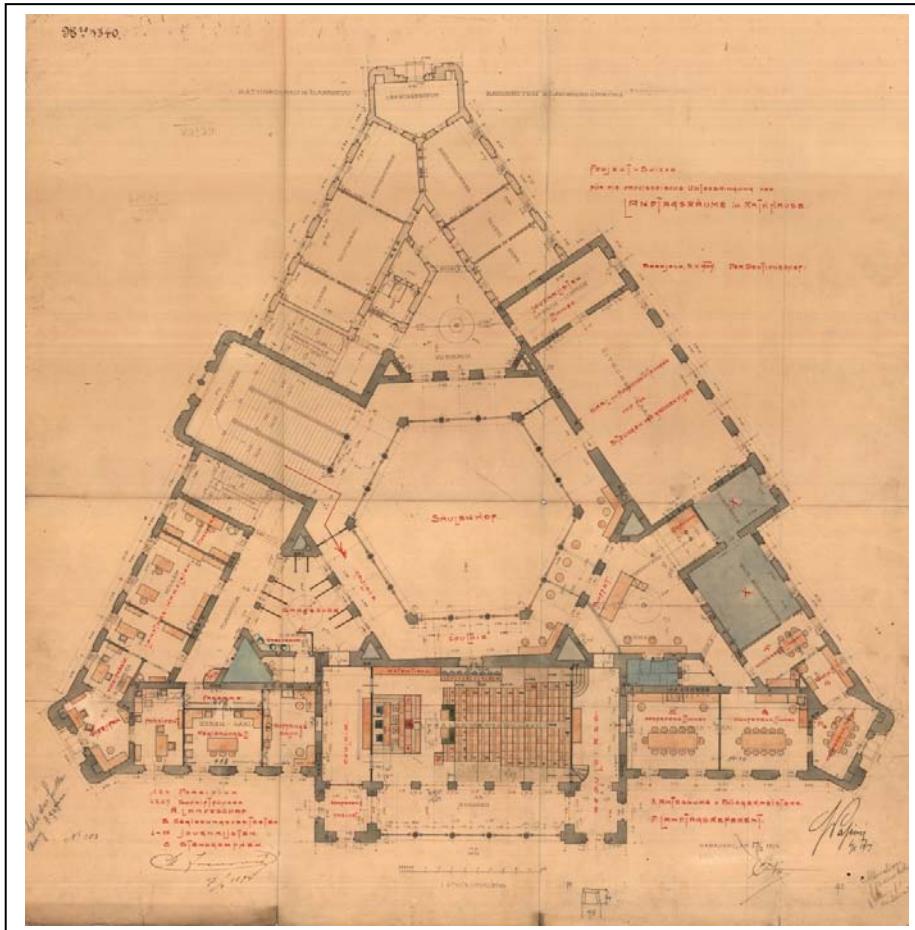

Originalni situacionni plan Vjećnice

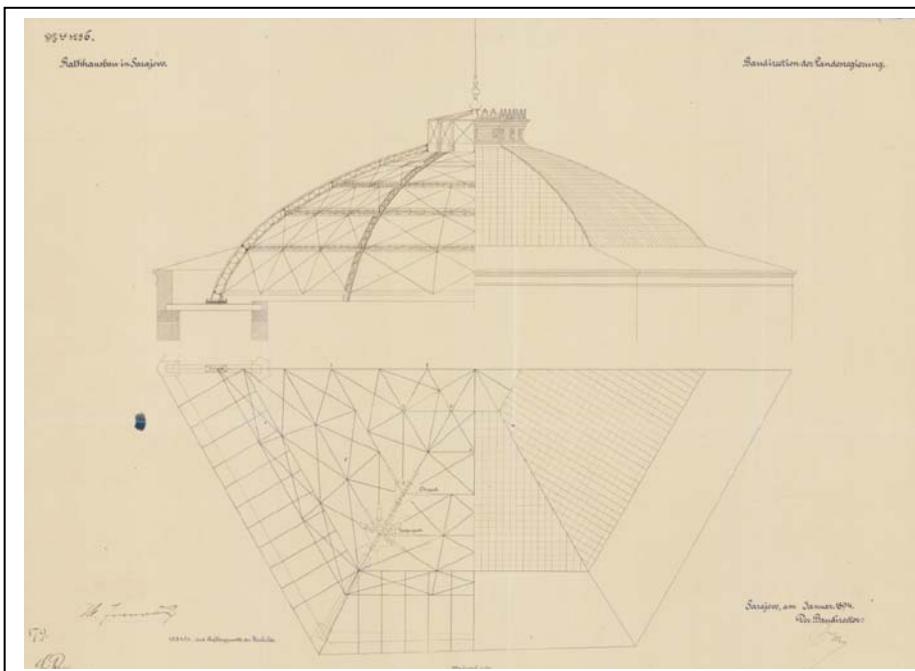

Vjećnica u Sarajevu

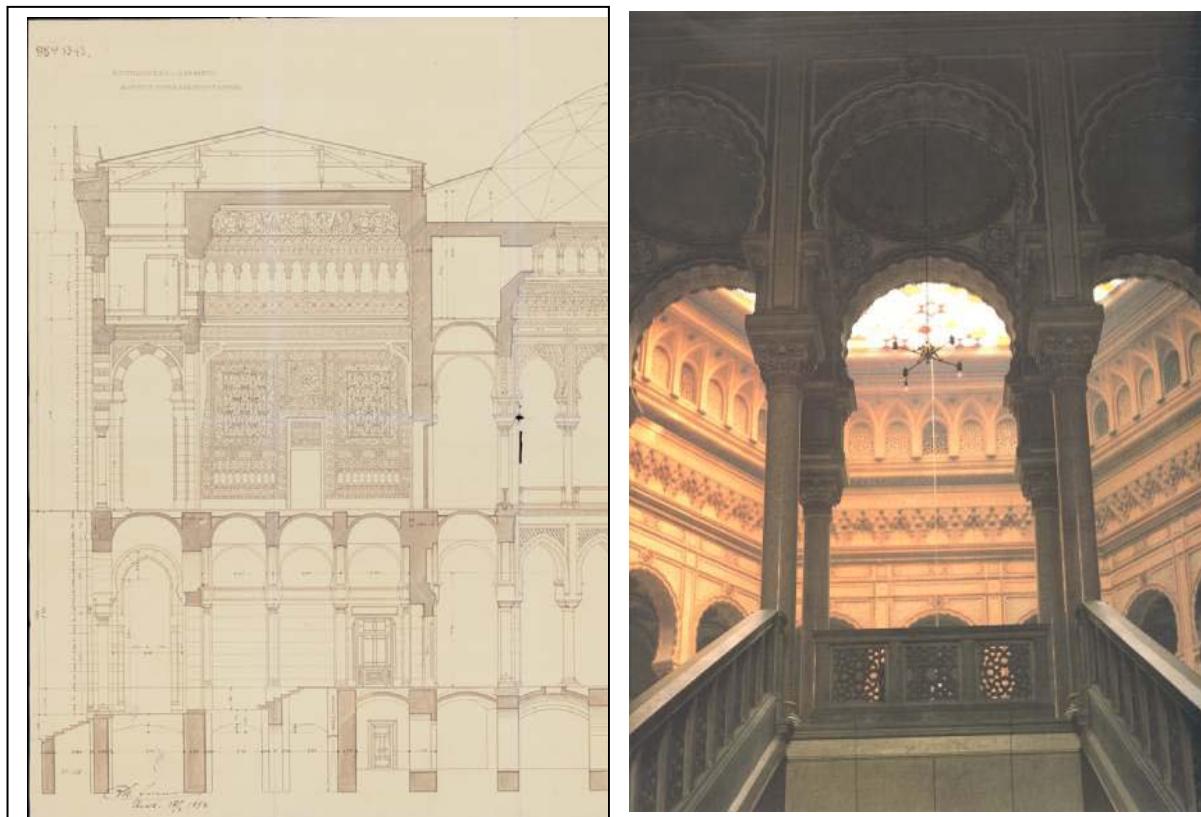
Pregled originalne arhitektonske dokumentacije

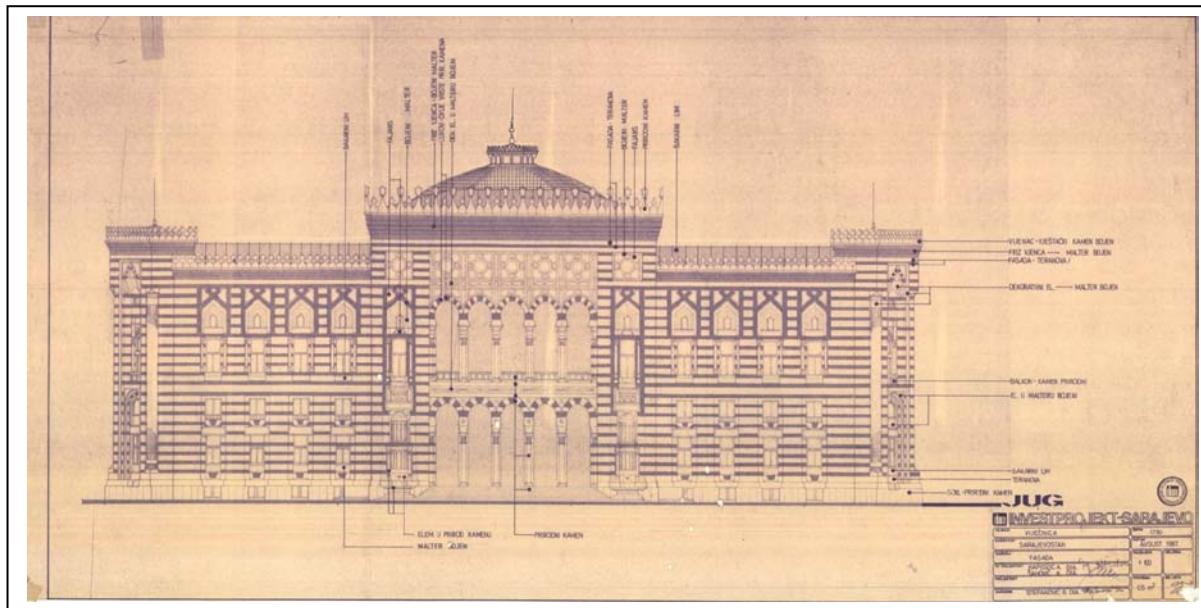
Osnova prvog sprata Vijećnice u Sarajevu

Kupola Vijećnice u Sarajevu

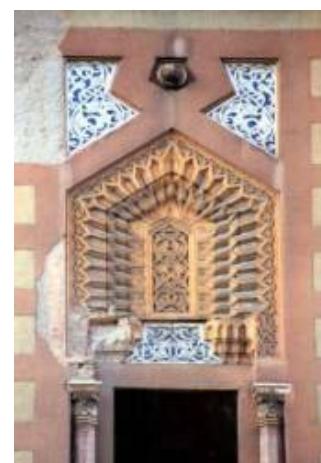
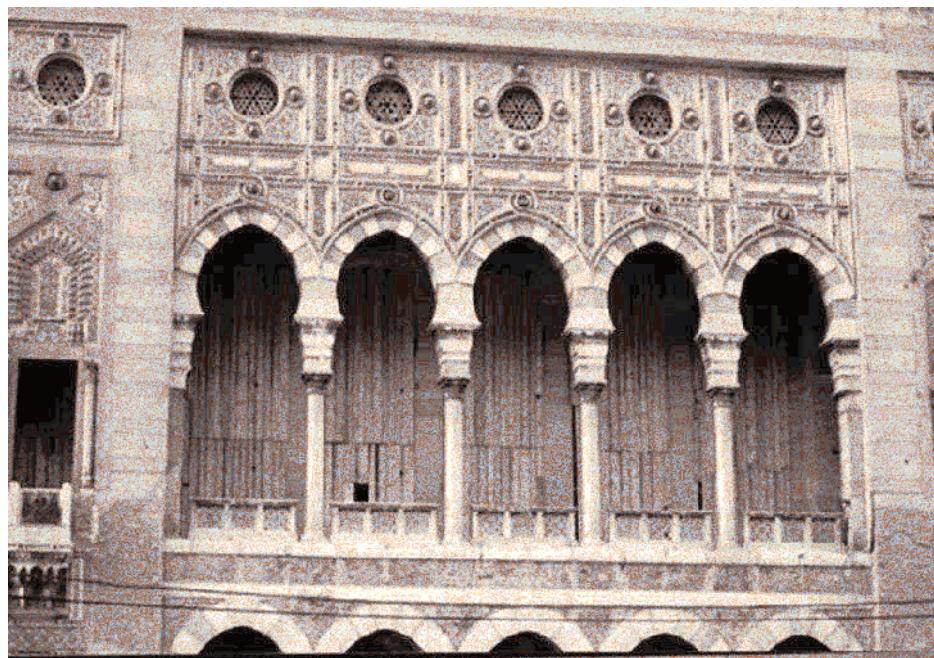

Presjek i detalj enetrijera Vijećnice u Sarajevu

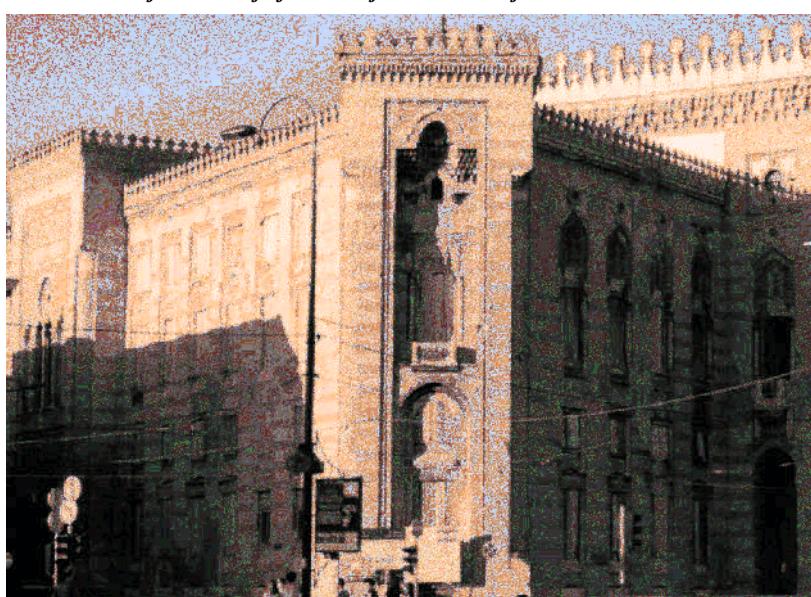

Fasada Vijećnice u Sarajevu

Na uglovima objekta se nalaze portali. Trodijelni luk je uokviren sa modeliranim ukrasima i dekoracijama sa mukarnasima. Ima po dva velika uvojka na obje strane. Na uglovima se nalazi uvijeni uklesani motiv na trupovima kolonade ukrašavajući fasadu. Jasna je sličnost sa Sultan Hasanovom Medresom u Kairu izgradenu za vrijeme vladavine donastije Makluk. Arhitekta A. Wittek je tokom izgradnje objekta posjetio Kairo dva puta...

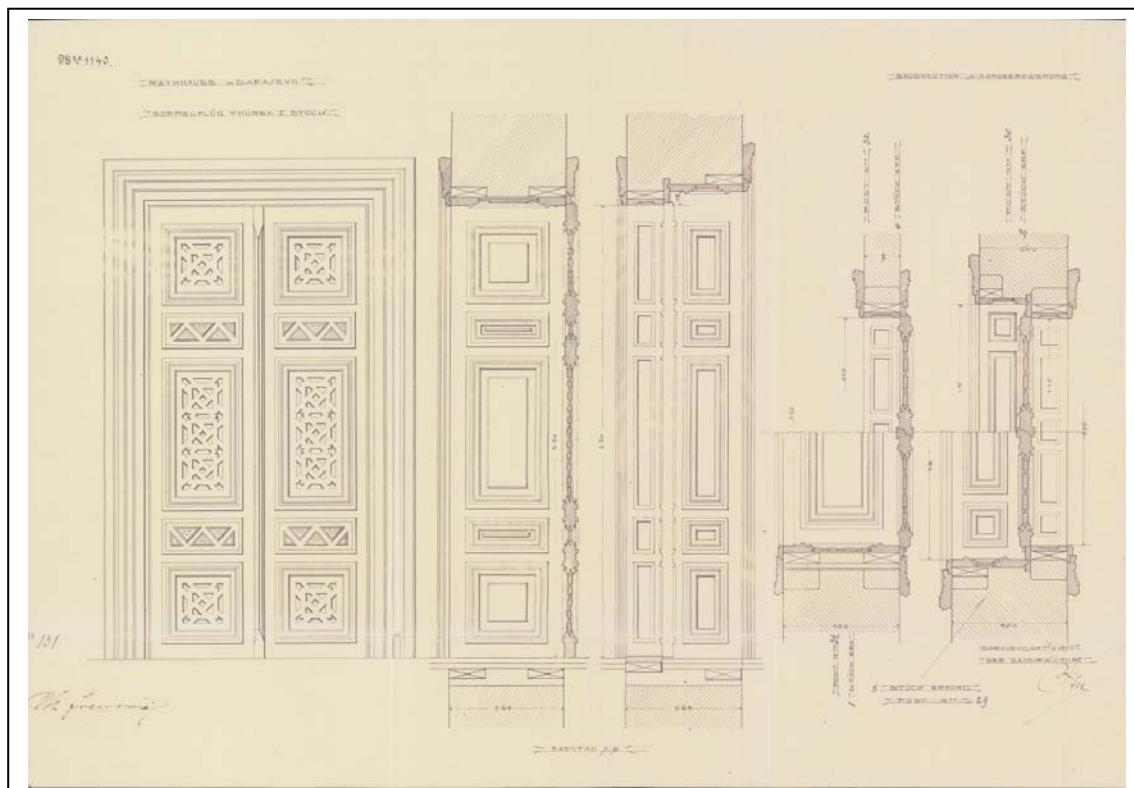

Detalji dekoracija fasade Vijećnice u Sarajevu

Ugaona niša Vijećnice u Sarajevu

**Amir Pašić: Arhitektura Bosne i Hercegovine
Austrougarski period (1878-1918)**

Originalni detalji vrata Vijećnice u Sarajevu

Glavno stepenište Vijećnice u Sarajevu

**Amir Pašić: Arhitektura Bosne i Hercegovine
Austrougarski period (1878-1918)**

Enterijer jedne sale Vijećnice

Panorama grada Sarajeva i položaj Vjećnice